

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV TA'LIMY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Erkinova Sitora Botirjon qizi

Namangan davlat universiteti

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi tayanch
doktoranti*

e-mail: sitora28erkinova@gmail.com

Annotatsiya: *maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimni rivojlantirish, ta'lim samaradorligini oshirishda kognitiv ta'limiy faoliyatni shakllantirish, kognitiv faoliyat texnologiyasining nazariy asoslari haqida fikrlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, bilim, rivojlantirish, kognitiv ta'limiy faoliyat, ta'lim samaradorligi, kognitiv faoliyat texnologiyasi, nazariy asos.*

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim sohasidagi milliy o'quv dasturi doirasida amalga oshirilayotgan ishlar qator ijobiy o'zgarishlarga, ta'limning sifat va samaradorligi ortishini yanada jadallashtirmoqda. Ta'lim oluvchi o'quvchilarning bilim olish motivatsiyalarini shakllantiruvchi mexanizmlarni va o'qitishning yangi shakl, noan'anaviy uslublari orqali ularning bilish hamda ta'lim-tarbiya jarayoni tizimini, xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirish texnologiyasining nazariy asoslarini yaratishni taqozo etmoqda. O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish masalalarida yangicha yondashish davr talabi bo'lib kelmoqda. Boshlang'ich sinflarda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishda tizimlilik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik, o'qitish ishlarining natijalarini nazorat qilish hamda baholashga yangicha usullarni joriy etish kabilar yetarlicha o'z aksini topmay qolmoqda. Shuning uchun umumta'lim maktablarida o'quv uslubiy ishlarni takomillashtirishda ta'lim va tarbiyaning faol usullaridan foydalanish, o'qitishning hamda sinov-nazorat ishlarini o'tkazishni maqbul shakllaridan oqilona foydanish yo'llarini izlab topish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Ma'lumki, o'qitish usullari o'qituvchining o'quvchilar bilan muayyan maqsadlarga erishish yo'lidagi faoliyatidan tarkib topgan bo'lib, kimga nimani qanday o'rgatish zarurligi haqidagi masalalarni ochib berishga xizmat qiladi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatlarini faollashtirish va ularning mustaqil, ijodiy fikrlashlari uchun qo'llaniladigan shakl va usullarini mos ravishda tanlash kelgusida kadrlar tayyorlashda o'z samarasini beradi.

Bugungi kunda ta'limning pedagogik maqsadlari bilan bir qatorda ta'lim oluvchilarni rivojlantirishga va kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirishga e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv faoliyatini shakllantirishga bo'lgan ehtiyoj

kuchaymoqda. Kognitiv faoliyat har xil o'quvchilarning fikrlash va tushunish jarayonidan qanday o'tishi, ma'lumotni qanday qabul qilishi, qayta ishlashi va eslab qolishi, shuningdek, muammolarni hal qilishning nisbatan barqaror individual xususiyatlarini tushunishni o'z ichiga oladi.[1]

Hayotda barcha narsa oydinlashuvchi lahzadan iborat. Uilyam Jordanning so'zi bilan aytganda: "Har bir bandaga ko'rinmas kuch ato etilgan – u orqali inson o'z hayotiga ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy yoki salbiy ta'sirga ega bu kuch – insonning ichki "men"idan muttasil taralib turuvchi quvvatdir".[2:16] Har birimiz o'zimizni hodisalarni boricha idrok etadigan, ya'ni xolis inson sifatida tasavvur qilamiz. Lekin haqiqat biroz boshqacharoq. Bu dunyoni o'z holicha ko'rmaymiz. Aksincha, o'zimiz qanday bo'lsak, dunyo ko'z o'ngimizda shunday shakllanadi. Nima ko'rayotganimizni aytish uchun og'iz juftlaganimizda, biz aslida o'zimizni, idrokimizni, paradigmalарimizni tasvirlashni boshlaymiz.

Kognitiv faoliyat pedagogik hodisa sifatida ikki tomonlama o'zaro bog'liq jarayondir: bir tomondan, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zini o'zi tashkil etishi va o'zini o'zi anglash shaklidir; ikkinchi tomondan, kognitiv faoliyat o'qituvchining o'quvchining bilish faoliyatini tashkil etishdagi alohida harakatlarining natijasi sifatida qaraladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

G'arb olimlarining bir qator tadqiqotlarida kognitiv faoliyatni o'rganishning nazariy asoslari ko'rib chiqilgan. Nazariy asos deganda o'rganilayotgan tadqiqotni bilvosita asoslab beradigan oldingi ishlarning sharhi tushuniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirish texnologiyasi bizning yangi ishimiz, yangicha yondashuv va boshqa tadqiqotlarga nisbatan qo'shimcha ma'lumotlarni aniqlashning yana bir muhim elementidir. Nazariy asos turli xil manbalarga murojaat qilish va tadqiqot ishimizni boyitishga imkon beradigan tushunchalar va kitoblardan foydalanish orqali ishlab chiqilishi mumkin.

Tadqiqotchi olim L.V.Zankov kognitiv faoliyatni "o'quvchilarning tafakkurini, hissiy sohasini rivojlantiradi, materialning umumiy ma'nosini, asosiy mazmunini tushunish va aniqlashga o'rgatadi" deb ta'kidlagan. I.F. Xarlamov esa kognitiv faoliyatni "o'quvchining o'rganishga intilishi, aqliy zo'riqish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonida ixtiyoriy harakatlarning namoyon bo'lishi bilan tavsiflangan faol holati" deb talqin qilgan.[3:165] O'rganilayotgan materialni faol idrok etish va tushunishda o'qituvchining o'z taqdimotiga maftunkor xarakter bera olishi, uni jonli va qiziqarli qila olishi katta ahamiyatga ega. Avvalo shuni unutmasligimiz kerakki, o'quv materialining o'zida o'quvchilarning qiziqishi va aqliy faoliyatini rag'batlantiradigan ko'plab stimullar mavjud. Ilmiy axborotning yangiligi, faktlarning yorqinligi, xulosalarning o'ziga xosligi, o'rnatilgan g'oyalarni ko'rib chiqishga o'ziga xos yondashuv, hodisalarning mohiyatiga chuqur kirib borishi shular jumlasidandir.

G.I. Shchukina kognitiv faoliyatni "o'quvchining o'ziga xos holatini va uning faoliyatga munosabatini ifodalovchi", "o'quvchining maktab yillarida jadal shakllangan qimmatli va murakkab shaxsiy ta'limi" deb hisobladi.[4]

A.K.Markova bu ta'lim faoliyatini "ta'limga faol munosabatning barcha turlarini bilish sifatida tushundi: ma'noning mavjudligi, bola uchun bilish sifatida o'rganishning ahamiyati, kognitiv motivlarning barcha turlari". Kognitiv motivlarning turlariga quyidagilar kiradi: keng kognitiv (yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilganlik - faktlar, hodisalar, qonuniyatlar), o'quv va kognitiv motivlar (bilim olish usullarini, bilimlarni o'z-o'zini egallash usullarini o'zlashtirishga yo'naltirish).

M.D.Vinogradov va I.B. Pervin kognitiv faollikni rivojlantirishda kollektiv kognitiv faoliyat muhim rol o'ynaydi, deb hisoblagan. Uning turli shakllari ijodkorlikni, fantaziyani, tasavvurni, kognitiv faollikni va mustaqillikni rag'batlantiradi. O'quvchilarni jamoada ishlashga o'rgatish kerak. Sinfda o'zaro hurmat, xayrixohlik, bir-biriga e'tibor va sezgirlik muhitini yaratish bir xil darajada muhimdir, shunda har bir o'quvchi o'qishga ijobiy munosabatda bo'ladi va unda faol ishtirok etadi.

E.N.Kabanova kognitiv faoliyatni rivojlantirishda o'quvchilarning samarali o'quv faoliyatining muhim tarkibiy qismlari bo'lgan o'quv ishining umumlashtirilgan usullarini shakllantirish tizimini ko'rib chiqadi. Uning fikricha, kognitiv faoliyat usullari - bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ularni mustaqil qo'llash va faol o'zgartirishni ta'minlaydigan aqliy mehnat usullari, kognitiv faolligini faollashtirish vositalari tizimidan foydalanish, kognitiv motivni shakllantirish bosqichida faoliyat maqsadini tushunish, ijodiy foydalanish, unumli xarakterdagi mustaqil ishlash ko'nikmalari, umumlashtirilgan ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. [3:166]

Z.I.Kalmykova kognitiv faoliyatni rivojlantirishning yetakchi sharti muammoli ta'lim deb hisobladi. Muammo tamoyili yangi bilimlarni ochishga qaratilgan bo'lib, rivojlantiruvchi ta'limning yetakchi tamoyilidir.

70-80-yillarda I.S.Yakimanskaya kognitiv faoliyatga keng hissa qo'shdi. Uning fikriga ko'ra, hamma ta'lim haqiqatan ham rivojlanuvchi ta'sirga ega emas, garchi u talabalarning kognitiv faolligini istisno qilmasa ham. Kognitiv faoliyat o'z-o'zini faollikka aylantirgandagina aqliy rivojlanishning eng muhim manbai hisoblanadi. Ushbu o'z-o'zini faolligini shakllantirish rivojlanish ta'limining eng muhim vazifasidir. [3:167]

Kognitiv faoliyatni T.I.Shamova: "O'quv faoliyatidagi faollik... nafaqat o'quvchining faollik holati, balki... bu faoliyatning sifati bo'lib, unda o'quvchi shaxsi uning faoliyat mazmuni, tabiati va faoliyatiga munosabati bilan namoyon bo'lishi, o'zining ma'naviy va irodaviy sa'y-harakatlarini ta'lim va kognitiv maqsadga erishish uchun safarbar qilish istagi" deb talqin qilgan. Ushbu ta'rif eng to'liq ko'rinadi, chunki u nafaqat kognitiv faoliyatning psixologik jihatlarini faoliyat holati, ushbu faoliyatning sifati, balki ijtimoiy tomonlarini ham o'quvchilarning shaxsiyati va uning mazmuni va mazmuniga munosabatini aks ettiradi. Shuningdek, kognitiv faoliyatni faollashtiradigan vositalarni nomlaydi: faoliyat, qiziqish, motivatsion sohani rivojlantirish, irodaviy fazilatlar(odamning ma'naviy va irodaviy sa'y-harakatlarini safarbar qilish istagi) va bu harakatlarni qo'llashning o'ziga xos manzili (tarbiyaviy va kognitiv maqsadga erishish).

T.I.Shamova kognitiv faollikni aqliy va oddiy kuchlanishgacha kamaytirmaydi, lekin uni o'quvchining faoliyat mazmuni va jarayoniga munosabatida, bilim va faoliyat usullarini maqbul vaqtda samarali o'zlashtirishga intilishida, axloqiy va irodaviy qobiliyatlarini safarbar etishda namoyon bo'ladigan shaxs faoliyati sifatida qaraydi.[3:168]

Natijalar va muhokama

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari o'rtasida ta'lim faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish jarayonida u turli xil motivlarda konkretlashtiriladi, bu esa bolalarning o'zini tutishini talab qiladi. Kognitiv faoliyat o'quv materialini o'zgartirishga, eng fundamental, asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish orqali o'quvchini bilimlarning kelib chiqishi bilan tanishtirishga asoslanadi. Pedagogik voqelik har kuni isbotlab bermoqdaki, agar o'quvchi kognitiv faol bo'lsa, o'quv jarayoni samaraliroq bo'ladi. Bu hodisa pedagogika nazariyasida "o'quvchilarning bilim olishdagi faolligi va mustaqilligi" tamoyili sifatida mustahkamlangan.

O'quv jarayonini tashkil etuvchi o'qituvchilar uchun faoliyatning tuzilishini bilish muhimdir. Uning asosiy tarkibiy qismlari: motivlar, maqsad, vazifalar, mazmun, vositalar, shakllar, usullar va natija. Demak, o'qituvchi turli vositalar yordamida o'quvchilar shaxsining emotsional-motivatsion, aqliy, amaliy sohasiga ta'sir ko'rsatishi kerak. Shuningdek, o'qituvchilar maktab o'quvchilari ishtirok etadigan asosiy faoliyat turlarini bilishlari muhimdir: o'quv-kognitiv, ijtimoiy, mehnat, o'yin, estetik, sport va dam olish. Ushbu faoliyatni o'zaro bog'lash juda muhimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ko'p jihatdan o'quvchilarning kognitiv mustaqil faoliyatining tashkilotchisi hisoblanadi. Kognitiv ta'lim hozirgi vaqtda variant dasturlari, tabaqalashtirilgan usullar, ijodiy uy vazifalari, o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning sinfdan tashqari shakllari orqali erishiladi. Psixologlarning kognitiv ta'lim bo'yicha zamonaviy tadqiqotlari, tadqiqot muammolarini hal qilishda o'quvchilarning kognitiv faolligi standartlashtirilgan muammolarni hal qilishdan farq qilishini ishonchli isbotlaydi.

Kognitiv faoliyat kichik yoshdagi o'quvchilarning yangi bilim, ko'nikma, ichki maqsadga muvofiqlik va bilimlarni to'ldirish, bilimlarni kengaytirish va ufqlarini kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanishga doimiy ehtiyojini aks ettiradi.[5]

Kognitiv faoliyatni shaxsiy darajada shakllantirish muammosi, adabiy manbalarni tahlil qilishdan dalolat beradiki, kognitiv faoliyat motivatsiyasini va kognitiv qiziqishlarni shakllantirish usullarini hisobga olish bilan bog'liq. Kognitiv faoliyatni o'quvchi shaxsiyatining barcha jabhalarining namoyon bo'lishi sifatida ko'rib chiqish mumkin: bu yangilikka qiziqish, muvaffaqiyatga intilish, o'rganish quvonchi, shuningdek, muammolarni hal qilishga bo'lgan munosabat, uning asta-sekin murakkablashishidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, kognitiv faoliyat o'quvchining o'zi mavqei, jamiyatda yangi mavqega ega bo'lish istagini o'rganishga tayyorligini, ishtiyoqini belgilaydigan muhim faoliyatdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari maktab kunini quvonchli kutish birinchi sinf o'quvchilari orasida o'tadi, o'rganish uchun dastlabki ishtiyoq paydo bo'ladi. Shuning uchun tashqarida emas, balki o'rganish jarayonida yotadigan bunday motivlarni uyg'otish kerak.

O'quv faoliyatida bola o'qituvchi rahbarligida ilmiy tushunchalar bilan ishlaydi, ularni o'zlashtiradi. Natijada o'quvchining o'zida, uning rivojlanishida o'zgarishlar yuz beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv ta'limiy faoliyatini shakllantirish, qiziqishlarini rivojlantirish, mehnatga faol munosabatni tarbiyalash, eng avvalo, darsda sodir bo'ladi. O'quvchi darsda qiziqish bilan ishlaydi. Buning uchun har qanday darsning har bir bosqichida o'quvchilarning bilish faolligini faollashtirish va o'rganishga qiziqishni oshirish, turli xil usullar, shakl va ish turlaridan foydalanish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G.I. Shukin, Talabalarning kognitiv qiziqishlarini shakllantirishning pedagogik muammolari: darslik - M.: Pedagogika, 2008. - 296 b.
2. S.R.Kovi, "Muvaffaqiyatli insonlarning yetti ko'nikmasi"(ingliz tilidan Orifaxon G'ulomova tarjimasi), "Nihol" nashriyoti-2020, 16-b.
3. E.N Mojar, Maktab o'quvchilarining o'quv va kognitiv faoliyati talabalar va talabalarni tarbiyalash sifatida (Tug'ilgan kunning 85 yilligiga): Respublika materiallari. ilmiy amaliy konf. (Gomel, 2005 yil 23-24 iyun). I qism / Tahrir: F.V.Kadol, V.P.Gorlenko va boshqalar; vazirlik arr. RB, GSU im. F.Skarina. - Gomel: GSU im. F.Skarina, 2005. - P.165-168.
4. Щукина Г.И. Усиление когнитивной активности в процессе образования. – М., Образование, 2005 год.
5. Kognitiv faoliyat darajalari: darslik / T.I. Shamov. - M.: Ta'lim, 2005. - 286 b.